

Серыя

"У дапамогу педагогу"

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА

Репоз

2001

Методыка і вопыт

*А.І. Барадзіна, кандыдат педагагічных навук,
выкладчык гісторыі беларускай літаратуры і
методыкі яе выкладання Баранавіцкага
дзяржаўнага вышэйшага педакаледжа*

Scripta manent

Паэма М. Гусоўскага “Песня пра зубра”

*Светлай памяці майго Настаўніка
Міхася Арсенавіча Лазарука прысвячаю*

У артыкуле прапануваецца аналіз паэмы Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра” на семінарскіх занятках па гісторыі беларускай літаратуры ў вышэйшым педагагічным каледжы са студэнтамі II курса, якія атрымліваюць спецыяльнасць “настаўнік нямецкай мовы” і дадатковую спецыялізацыю “настаўнік беларускай мовы і літаратуры”. Адсюль некаторая спецыфіка методыкі. Аднак, думаецца, гэты матэрыял можа быць выкарыстаны і на іншых ступенях літаратурнай адукацыі.

Нашы навукова-метадычныя падыходы вызначаны асноўнымі палажэннямі Канцэпцыі рэфармавання літаратурнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, ля вытокаў якой стаяў М.А. Лазарук, “бацька” новага пакалення праграм і падручнікаў па беларускай літаратуры, “зубр” айчыннай літаратуразнаўчай і метадычнай навукі. Яго

кніга “Навучанне і выхаванне творчасцю: Педагагічныя роздумы і пошукі” — настольная кніга, а як на сёння — то і завет настаўніку-творцу.

✓ “Кожны твор мастацкай літаратуры (асабліва эпічнай) — гэта акно ў свет. У ім увага можа канцэнтраватца на сучасных з’явах і на гістарычна аддаленых, на фактах, блізкіх чалавеку па яго жыццёваму вопыту, і асабіста нязнаных, узятых з жыцця іншых краін і народаў. ...Патрэбна ўважліва разглядзець карціны, створаныя пісьменнікам, усвядоміць розумам, што да чаго, прыслухацца і прыгледзецца да шматлікіх пісьменніцкіх выказванняў, характарыстык, заўваг, ацэнак, раскіданых па творы. Вялома ж, гэта не адбываецца без удзелу пачуццёвай сферы...” [5, с. 141].

Менавіта гэтым своеасаблівым алгарытмам мы і кіраваліся, арыентуючыся ў змесце твора.

Метадычная навука вылучае наступныя формы семінарскіх заняткаў:

- пытальна-адказавая;
- разгорнутая гутарка;
- вусныя даклады з наступным іх абмеркаваннем;
- абмеркаванне пісьмовых творчых работ навучэнцаў;
- каменціраванае чытанне першакрыніц;
- семінар-дыспут.

Аднак найчасцей рысы гэтых формаў спалучаюцца і ўтвараюць новыя мадыфікацыі ўрока-семінара.

Асноўныя пытанні, вынесеныя на абмеркаванне ў рамках семінара па “Песні пра зубра” Міколы Гусоўскага, наступныя:

1. Змястоўнасць формы твора.
2. Агульначалавечыя каштоўнасці ў паэме і іх увасабленне ў вобразе зубра
 - а) у рэалістычным плане;
 - б) у сімвалічным плане.
3. Праблема творцы і творчасці ў разуменні М. Гусоўскага.
4. Актualityнасць паэмы “Песня пра зубра”.

Патрабаванні, якія настаўнік прад'яўляе вучню, у многім вызначаюць эфектыўнасць заняткаў па літаратуры, што найперш датычыць апытвання. У ім павінны спалучацца рэпрадукцыя і пошук. Без рэпрадуктыўнай дзейнасці, бадай, немагчыма веданне фактаў, аб'ёму памяці, канкрэтных уяўленняў вучня. У нашай практыцы засведчыў эфектыўнасць добра вядомы ў методыцы літаратурны дыктанта-віктарына, на аснове якога таксама ўзнікаюць шматлікія мадыфікацыі ў адпаведнасці з канкрэтнай тэмай і задачамі яе вывучэння. На дадзеных занятках правядзенне літаратурнага дыктанта-віктарыны дазваляе праверыць якасць засваення зместу паэмы, а таксама ўзмацніць інтэркультурны кампанент праз зварот да мовы арыгінала — латыні.

Так, адзін з пунктаў віктарыны ўключаў патрабаванне запісаць як мага больш беларускамоўных тапонімаў, але даваліся падказкі на латыні: Roma, Polona, Moschus, Albos Ruthenos і інш. Або: вызначыць, які выраз у перакладзе паэмы і якая беларуская прыказка адпавядаюць лацінскаму выслоўю “silvae suus imminet error” (“свой лес не выдасць”; “не ўкрадзеш у пушчы — грэх не адпушчан”; “хто ў лесе не злодзей, той дома не гаспадар”).

Правядзенне літаратурнага дыктанта-віктарыны і яго ўзаемаправерка папярэднічалі рабоце над асноўнымі пытаннямі.

Прыступаючы да абмеркавання першага, “Змястоўнасць формы”, навучэнцы павінны былі даць поўную назву паэмы, а таксама з лацінскіх афарызмаў, запісаных на дошцы, выбраць той, які, на іх думку, можа стаць эпіграфам урока: “Dum spiro spero” (“пакуль жыву — спадзяюся”), “dictum — factum” (“сказана — зроблена”), “sapient sat” (“разумнаму дастаткова”), “scripta manent” (“напісанае застаецца”)(*патрэбны падкрэслены*).

Прапануем вашай увазе сістэму пытанняў і заданняў і абагульненыя разважанні ў межах высвятлення змястоўнасці формы (мова, жанр, структура, сюжэт...).

— Слова “carmen” мае два значэнні: песня, паэма. Уявіце: вы — перакладчык. Якое значэнне выбераце і чаму?

Мэтазгодны зварот да абодвух значэнняў.

Паэма — аб'ектыўная, гістарычная мэтазгоднасць, бо час напісання твора — час фарміравання этнічнай сама-свядомасці, самапазнання народа, яго выхад на гістарычную арэну. Народ вылучаў сваіх герояў і апяваў іх менавіта ў эпасе.

Песня — суб'ектыўная, эмацыянальна-настраёвая мэтазгоднасць. Гэтае слова вызначае танальнасць, пафас твора.

Назва паэмы, такім чынам, мае і тэматычнае, і ідэйнае напаўненне.

— Адзін з параметраў паэзіі — рытм. Пры нараджэнні вершаў яго значэнне першаснае. За канкрэтным рытмам (не толькі за гукам!) замацоўваюцца пэўныя асацыяцыі.

“Пяцістопны ямб стаў трагічным вершам” (Б.В.Тамашэўскі). “В русском хорее всегда слышен фольклор” (І. Бродскі). Што ў гэтых адносінах можна сказаць пра верш “Песні пра зубра” ў перакладзе Я. Семязона?

Адзначаецца, што пераклад зроблены пентаметрам, які мае ўрачыстае, шырокае, крыху запаволенае гучанне; гэта надае паэме якасці гімна, а таксама арганічна асацыіруецца з эпічнай шырынёй створаных паэтам карцін.

— Асаблівасць кампазіцыі — у яе рэтраспектыўнасці. Аднак змястоўна яна праспектыўная: твор скіраваны ў будучыню. Ён фарміруе і замацоўвае гістарычную свядомасць народа. Лірычныя, гістарычныя і філасофскія адступленні — “мінулае і развагі” — надаюць паэме гэтую яскравую якасць.

— У структуры паэмы ёсць тры звароты: да Людовіка Альфія, да Боны Сфорцы і да Дзевы Марыі. Да зместу зваротаў мы вернемся пазней. А вось зварот да антрапоніма “Бона Сфорца” мае істотнае значэнне як для ўсведамлення аўтарскай пазіцыі, так і адметнасці жыццёвага і творчага шляху Міколы Гусоўскага.

Формы такога звароту — гістарычны каментарый і мастацкая версія лёсу каралевы Польскай, вялікай княгіні Літоўскай, выкладзеная Уладзімірам Караткевічам у “Ладдзі Роспачы”.

Параўнанне гістарычных фактаў і іх трактоўкі ў аповесці дазваляюць зрабіць выснову, што абранасць (якой у дадзеным выпадку з'яўляецца сацыяльны статус прынцэсы Арагонскай) — не заўсёды шчасце. Яна, як і да яе падобныя, — ахвяра, заложніца дынастычнага шлюбу, без паўнаты жыцця, кахання, жаночага шчасця...

— Як бы вы паставіліся да патрабавання пераказаць сюжэт “Песні пра зубра”?

Пераважная большасць — адмоўна, бо студэнты ці навучэнцы ўсведамляюць, што сюжэту ў класічным разуменні твор не мае, а цэласным яго робіць вобраз зубра.

Лагічным пераходам да другога пытання, “Агульначалавечыя каштоўнасці ў паэме і іх увасабленне ў вобразе зубра”, з'яўляецца цытата з аповесці Уладзіміра Арлова “Час чумы”. Эразм Вітэліус звяртаецца да Гусоўскага са словамі: “Ты выпускаеш рой стрэл па заганах грамадства; твая паэма ператвараецца ў палітычны трактат, але пры гэтым застаецца высокай паэзіяй. Твой паранены зубр — цудоўная алегорыя Айчыны, увасабленне яе лёсу і сімвал яе былой велічы”.

Нягледзячы на тое, што асабліваю ўвагу на семінарскіх занятках мы адводзім сімвалічнаму зместу вобраза, усё ж першапачаткова ён — рэалістычны, што вынікае і з назвы паэмы, і з гісторыі напісання твора. Да таго ж не варта пагарджаць пазнавальным патэнцыялам літаратуры як вучэбнага прадмета, “фактычнымі ведамі”.

Паэтычны твор існуе ў гучанні, таму выгляд, нораў, звычкі зубра “агучваюцца” навучэнцамі; акцэнтаецца ўвага на майстэрстве перакладчыка ў стварэнні мастацкага вобраза. Адзначаецца танальнасць прачытаных урыўкаў: Гусоўскі апявае — і трывожыцца, апявае — і смуткуе. Такім чынам “узняты” інфарматыўны пласт паэмы “пра постаць, дзікі нораў зубра і паляванне на яго”. Аднак, як кажа Гусоўскі ў аповесці “Час чумы”, “мая паэма — усё-такі не настаўленне паляўнічым, а нешта іншае... У паэзіі свае законы і свая праўда”. Аб гэтым сведчаць недакладнасці ў апісанні зубрыных звычак. Гэты аспект дастаткова

даследаваны ў літаратуразнаўстве, таму мы пакідаем яго за межамі артыкула.

Акцэнтуюем увагу на тых агульначалавечых каштоўнасцях, якія ўвасоблены ў паэме менавіта пасродкам вобраза зубра. Неабходна адзначыць, што “сёння многа гаворыцца аб гуманізацыі школьнай літаратурнай адукацыі і звычайна пад гэтым падразумяваецца неабходнасць павелічэння часу на вывучэнне гуманітарных прадметаў, найперш літаратуры. Але... без унутранага ўзбагачэння гуманістычнага зместу школьнай літаратуры мала што зменіцца” [5]. У шырокім сэнсе гуманізацыя — гэта прыярытэт агульначалавечых каштоўнасцей у навучанні літаратуры, у вузкім (але пасвойму не менш шырокім) — увага да асобы ва ўсіх яе іпастасях: аўтар, герой, вучань, настаўнік. Увага ж да вучня вызначае характар навучання: развіццёвасць, дыялагічнасць, праблемнасць і інш.

Асноватворныя гуманістычныя каштоўнасці — Зямля, прырода, гісторыя, Айчына, мова, свабода, сям’я, мір, праца. Зубр перш за ўсё ўвасабленне прыроды, яе неад’емная частка. Варта засяродзіцца на двух аспектах у паказе прыроды — рамантычным і прагматычным:

Водарам кветак з вясны і да позняга лета
Пушча напоена...

.....
Нашы лясы — гэта нашых даброт і багацця
Невычарпальны калодзеж...

Па ходзе ўрока гэтая інфармацыя прыдасца яшчэ і для характарыстыкі беларускай ментальнасці.

Зубр — “алегорыя Айчыны”. Прычым “параненай Айчыны”. І таму змест каштоўнасцей “Айчына” і “мір” у творы непарыўны. Яскравая адзнака іх агульначалавечнасці — у тыпалагічных сувязях са “Словам пра паход Ігаравы”. Мір, неабходнасць згуртавання дзеля яго абароны — клопат кожнага грамадзяніна кожнай Айчыны:

Што запяеш ты, сусед наш, калі скалануцца
Плачам і стогнам твае гарады і мястэчкі?
Дзе ж я раней быў, чаго я глядзеў і прагледзеў?..

Гісторыя Айчыны ўвасабляецца перадусім у вобразах Вітаўта і Жыгімонта. Хто ж, на думку Гусоўскага, зубр у зубрыным статку? І не менш важнае пытанне: чаму? Абодва князі — доблесныя воіны, але ўсё ж большая ўвага адводзіцца Вітаўту. І ягоная перавага — не толькі перамога пад Грунвальдам, а найперш тое, што ён лічыў сапраўдным багаццем: “Багацце духоўнае — злата дзяржавы”. Міколу Гусоўскаму, які быў перакананы, што “дзяржава абাপіраецца больш на моц духу, чым на сілу цела”, гэта не магло не імпанаваць. Вітаўт — яго ідэал дзяржаўнага дзеяча. Да таго ж менавіта Ягайла і Вітаўт зрабілі пушчу запаведнай:

Княжацкі ўказ пад пагрозай адказнасці строгай
Не дазваляе знішчаць ні зубрыцаў, ні моладзь
І ашчаджае тым самым багацці лясныя.

На гэтым жа этапе заняткаў неабходна звярнуцца да адпаведных раздзелаў Статута ВКЛ, што рэгламентавалі адказнасць за знішчэнне зубра, напрыклад.

Паколькі студэнты (і вучні X класа ў школе) ужо знаёміліся з летапісаннем перыяду ВКЛ, мэтазгодным будзе заданне даследчага характару: знайсці ў тэксе паэмы выраз (тэзіс), які раўназначны “Пахвале Вітаўта” і з’яўляецца адзнакай стылю М. Гусоўскага, яго патрабаваннем да сябе як да паэта. Такім з’явіўся тэзіс “Густа ён справамі век насяліў свой...”, а рыса стылю — лаканічнасць.

Праблемны характар мела пытанне “Ці згодны вы са сцвярджаннем, што найбольш актыўна “твораць” вобраз Вітаўта фанетычныя сродкі?”

Пераважалі станоўчыя адказы, аргументаваныя, у прыватнасці, радкамі:

Прагнасць нажыцца пад шылльдаю варты закона,
Сквапнасць — загрэбці кавалак у бліжняга з рота —
Ён тыранічнымі сродкамі так пратараніў,
Што на вякі нават завад іх вывеўся ў княстве.

На занятках мела месца супастаўленне асобасных якасцей Усяслава Чарадзея і Вітаўта Вялікага. Ад уважлівага

чытача не схаваліся іх, кажучы сучаснай мовай, экстрасенсорныя здольнасці. Так, пад позіркам Вітаўта “хлус прызнаваўся, што сведчыць ілжыва”.

Гісторыя, Айчына... мова. Гэты ланцужок перарываецца без паняцця “народ”.

— Чаму зубр — алегорыя народа? Можа, нават і таму, што ў Еўропе наш народ (як і зубра!) лічылі дзікім, нецывілізаваным — з абодвух “рабілі” чучала... Але народ у паэме — гэта і сам Гусоўскі, і яго бачанне народнага характару. Як трапна сказаў пра рысы нацыянальнага характару паэт Уладзімір Някляеў: “Ты праходзіш, а гэта застаецца”. Магутнасць, але міралюбнасць, гордасць і годнасць (“можа, мы дома дастаткам няроўныя з некім, а на таргах прыбядняцца не ў нашай натуре”), смеласць (“у нас баязлівых не любяць”), кемлівасць, мудрасць і хітраватасць, цнатлівасць, гаспадарлівасць, прымхлівасць — касцяк натуре беларуса, які не дае паддацца згубным уплывам з Усходу і Захаду, якія “гвалцілі душу беларуса” [1], але ў многім яе і фарміравалі. Пры пабудове парадыгмы беларускай душы таксама ўзнікаюць цікавыя і значныя праблемныя пытанні, напрыклад:

— Якое паняцце шырэй: *ментальнасць* ці *нацыянальны характар*? Ці з’яўляюцца адпаведна паляванне на зубра і карыда праявамі беларускага і іспанскага нацыянальнага характару? (Студэнты папярэдне знаёміліся з “Фіестай” Э.Хемінгуэя.)

— Прымхлівасць — гэта загана ці вартасць?

Не маглі не задаволіць наступныя высновы: ментальнасць — паняцце больш шырокае, гэта “касцяк” (нацыянальны характар) + адбітак эпохі. Напрыклад, “класічны” беларус і савецкі беларус — адрозныя з’явы. Прага палявання як забойства — рыса ментальнасці сярэднявковага беларуса, у той час як іспанцу яна ўласціва пастаянна. Прымхлівасць пры яе відавочнай заганнасці — бяспрэчная адметнасць нашага нацыянальнага характару, духоўнай культуры.

Яна, бадай, цесна звязана з паэтычнасцю натуре беларуса:

...Чым растлумачыць
Сілу, што ў нас надаецца замовам і травам,
Песні і магії слова?

Гэты феномен вынікае таксама з феномена нашай геапалітычнай сітуацыі. На думку І.Канчэўскага, не маючы магчымасці праявіць сябе ў сацыяльнай творчасці, беларус кіраваўся ў вольныя даліны творчасці мастацкай [1]. Такая спецыфічная нацыянальная рыса, якой валодае і Мікола Гусоўскі, між тым — важкая агульначалавечная каштоўнасць. Таму натуральная цікавасць на дадзеных занятках да праблемы таленту, яго прыроды, сутнасці, прызначэння:

— На думку Леаніда Галубовіча, “паэты бываюць прыродныя, прыдворныя і прытворныя”. Да якіх вы далучылі б Міколу Гусоўскага?

— Прырода і прызначэнне таленту: сакральныя ці сацыяльныя?

— Псіхалогія і прынцыпы паэтычнай творчасці ў разуменні Гусоўскага. Ацэнка ім уласнай творчасці.

— Паэт і народ (паэт і натоўп) у творы.

— Становішча паэта ў сучасным Гусоўскаму грамадстве. Аргументацыя адказаў, як відавочна з фармуліровак, павінна вызначацца тэкстам паэмы, а таксама прысвячэння каралева Боне.

Твор (эпізоды палявання) багата ілюструе паняцце “натуралізм”.

Метадалагічнай асновай могуць служыць працы І.Канчэўскага “Адвечным шляхам” і М.Бярдзьева “Самапазнанне”, у якіх даследуецца феномен творчасці. Некалькі прыватных высноў з апошняй працы:

“Творчасць ёсць адказ чалавека на заклік Бога”.

“Творчасць звязана з уяўленнем. Яна ёсць прарыў свабоды праз неабходнасць”.

“Творца адзінокі, і творчасць мае не калектыўна-агульны, а індывідуальна-асобасны характар. Але творчы акт скіраваны да таго, што ён мае сусветны, агульначалавечы і сацыяльны характар”.

“У пэўным сэнсе можна было б сказаць, што любоў да творчасці ёсць нелюбоў да гэтага свету, немагчымасць застацца ў межах яго” [2].

Многія ўжо зробленыя высновы дазваляюць меркаваць пра актуальнасць паэмы для нашага часу.

Але варта асобна вылучыць яе рысы, актуальныя для часу стварэння: лацінская мова, рысы рэнесансавай эстэтыкі (антрапацэнтрызм, натуралізм, зварот да антычнасці, усведамленне ролі адукацыі, інтэнсіфікацыя працэсаў самапазнання, самаўсведамлення...). Паэма фарміравала гістарычную свядомасць сучаснага Гусоўскаму пакалення і фіксавала яе для нашчадкаў.

Сацыяльнае гучанне паэмы таксама было востра надзённым.

Аднак, на жаль, многія заганы сярэднявечнага грамадства “дажылі” да нашага часу. Становішча вучоных, паэтаў, мастакоў гэтак жа пакідае жадаць лепшага: “...славуцейшыя сэрцы зусім не паважаюцца. Яны з-за матэрыяльнай нястачы і беднасці не могуць сябе праявіць” [3, с. 52]. Хабар і ліхварства, хіба чакаюць новага Вітаўта?..

Гуманізм Гусоўскага — сучаснай пробы. Але побач з заканадаўчымі актамі аб ахове прыроды чалавек вынайшаў і стварыў вытанчаныя сродкі знішчэння прыроды, прысвоіўшы, фактычна, права на яе знішчэнне. Хацелася б, каб зубр заставаўся вечна жывым сімвалам вечнай Беларусі...

“Спакойна-ўзважаны, аналітычны падыход да твора” не выключае стварэння сітуацыі “эмацыянальнага ўзрушэння”, якая мае на ўвазе не спрошчаную, прымітыўную эмацыянальна-ўзнёслую падачу матэрыялу, “упаданне ў пафас, у рыторыку”, а такую падачу матэрыялу, што здольна і выклікаць катарсіс, і “даць неабходную нагрузку інтэлекту” [5]. Такой здольнасцю валодае настаўніцкі маналог.

“Славеснік! Навучыся гаварыць сам, будуць гаварыць і твае вучні. Гаварыць — і чытаць. Мова ўрока, які кліча ў кнігу, напрамую звязана з майстэрствам настаўніцкага маналога” [4]. Важна толькі не ператварыць слова настаўніка

і слова вучня ў такія маналогі, калі субяседнікі гавораць кожны сваё і не чуюць адзін другога.

Заклучным момантам урока-семінара якраз і з'явіўся ўсхваляваны настаўніцкі маналог, змест якога быў вызначаны палажэннямі артыкула Анатоля Казловіча “Песнь о зубре. Гимн о Родине. Некролог о Родине”, змешчанага ў газеце “Свободные новости” ад 14 і 28 красавіка 2000 г. Актуальнасць праблем, узнятых Гусоўскім, у артыкуле балоуча завострана. Асноўныя тэзісы наступныя:

— За 1 год на Зямлі знікае 20—30 відаў жывых істот.

— Да сярэдзіны 90-х на зямлі налічвалася звыш 3000 зуброў.

— 90-я гады прынеслі зубрам масавыя хваробы. Каб хворы зубр не сканаў, яго забіваюць. Тэмпы страт узрастаюць.

— Зубры “з’ядаюць” пушчу. Спецыялісты вырашылі рассяліць статак на Беларусі, аж да пакінутай чалавекам чарнобыльскай зоны (зараз там жывуць каля 24—25 асобін). Накапленне радыяцыі ў зубрах не кантралюецца.

— Зубр — сімвал беларускага народа — заўсёды падзяляў лёс народа. З 1994 г. колькасць насельніцтва Беларусі штогод змяншаецца. Смяротнасць перавышае нараджальнасць.

— Ёсць дадзеныя, што радыяцыя жывёл чарнобыльскай зоны ў 1000 разоў перавышае норму. Гэта — радыяцыйныя адкіды на чатырох нагах, а не паўнацэнны арганізм.

— У 1998 г. Інстытут заалогіі Нацыянальнай акадэміі навук сумесна з іншымі навуковымі ўстановамі распрацаваў “Дзяржаўную праграму па рассяленні і выкарыстанні (не па выратаванні! — А.Б.) зубра ў Беларусі”.

Лясгасы і калгасы, згодна з ёю, павінны ўтрымліваць зуброў, а па дасягненні вызначанай колькасці “павінны атрымаць права на выкарыстанне той колькасці жывёл, якая перавышае вызначаную”. Такім чынам, бедных і непрафесійных утрымальнікаў зубра зацікавілі атрыманнем права яго забіць, выпусціць пад прыцэл валютных паляўнічых. Паляванне для іншаземцаў дазволена наладжваць усім ут-

рымальнікам зубра. Беларуская карыда як сродак забеспячэння большай прыцягальнасці да Беларусі?!

Зубр для Гусоўскага — рухаючая сіла гісторыі. Магутны звер цягне праз стагоддзі народ, а народ супраціўляецца. Так адбывалася пяць стагоддзяў, а зараз сілы зубра на зыходзе... Мікола Гусоўскі хацеў здзівіць зубром Еўропу. Праз 500 год Еўропа з'явіцца ў Беларусь, каб забіць зубра...

У гэтых варунках набывае асаблівы сэнс зварот да сумленных і адказных людзей свету: “Прэзідэнты і прэм’еры Еўропы! Палітыкі і бізнесмены! Паслы, акрэдытаваныя ў Рэспубліцы Беларусь! Каб завабіць вас, у бліжэйшы час вам прапануюць каралеўскае паляванне... наладжвайце карыду, вызначыўшы беларусам ролю загоншчыкаў зубра пад вашы кулі. Зубр — апошні сімвал Беларусі, што звязаў мінулае і будучыню. Не страляйце, панове, у Беларусь! Пачытайце нашага паэта Міколу Гусоўскага!..”

Зварот, як і належыць дыпламатычнаму пасланню, на ўроку прагучаў сінхронна па-беларуску, па-англійску і па-нямецку і выклікаў вялікае эмацыянальнае ўзрушэнне. Менавіта дзякуючы яму на занятках па літаратуры прабіваюцца парасткі эмпатыі, раскрываюцца лісточкі рэфлексіі, адрастаюць галінкі градацыі пачуццяў, якія — хочацца ў гэта верыць! — паўстануць з цягам часу магутным дрэвам дачынення і адказнасці асобы за прыроду і наш агульны дом — Беларусь.

1. *Абдзіраловіч І.* Адвечным шляхам: Даследзіны беларускага светагляду. — Мн.: Навука і тэхніка, 1993. — 118 с.

2. *Бердяев Н.А.* Судьба России. Самопознание. — Ростов н/Д: Изд-во “Феникс”, 1997. — 544 с.

3. *Гусоўскі М.* Песня пра зубра: На лацінскай, беларускай, рускай мовах. — Мн.: Маст. літ., 1980. — 192 с.

4. *Ильин Е.Н.* Шаги навстречу. — М., 1986. — С. 19—20.

5. *Лазарук М.А.* Навучанне і выхаванне творчасцю: Пед. роздумы і пошукі. — Мн.: Нар. асвета, 1994. — 200 с.

